

факт, що об'єктом політичної цензури були не лише кіновтори українського режисера, а й кожен день його повсякденного життя [2, с. 124].

Таким чином, цензура в українському радянському кінематографі – це результат складної державної політики в галузі кінематографії, яка передбачала тотальний контроль і примушувала митця працювати лише у суворо заданому руслі, що повністю викоринювало будь-яку авторську ініціативу. Це призвело до деформації митця, як творчої особистості. Він ставав невідним у мистецькому соціумі держави в питаннях щодо обрання творчого методу, теми, стилю, створення образу тощо.

Цензуру в радянському кінематографі слід розглядати як комплекс заходів, що призвів до цілковитої залежності кіно від державної партійної політики, що, в свою чергу, передбачало обслуговування її ідеологічних інтересів.

Література:

1. Бабюх В.А. Діяльність політичної цензури як форма ідеологічного контролю в Україні (1920—1930-ті рр.) [Електронний ресурс] / В.А. Бабюх // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (збірник наукових статей) : Збірник праць. - Київ, 2007. - 400 с. Реж. доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-6249.html>
2. Годун Н. Політико-ідеологічний нагляд за кіно-театральними закладами наприкінці 1920-1930-х рр. / Н. Годун // Український історичний збірник, Вип. 14, 2011. - с. 122-130.
3. Єрмакова С. Цензура та основні тенденції розвитку радянського кінематографа 1930-х років [Електронний ресурс] / С. Єрмакова // Питання історії і теорії українського і світового кіномистецтва. - с. 57 – 67. Реж. доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Nvkkarogo/2011_9/1_6.pdf
4. Кузюк О. М. Українське радянське кіно 1930-х років: суспільно-політичний аспект [Електронний ресурс] / О. М. Кузюк. Реж. доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_41/Gileya41/I14_doc.pdf
5. Мусієнко О. Українське кіно 1930-х років: по той бік соціалістичного реалізму / О. Мусієнко // Нариси з історії кіномистецтва України. – К., 1958.

Ковальова М.

(наук. кер. — проф. Бабенко Л.Л.)

*студентка V курсу історичного факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка*

«АРМІЯ МЕРТВИХ»: РЕПРЕСІЇ В ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Упродовж майже півстоліття тема репресій привертала увагу вітчизняної та світової громадськості, починаючи ще з історичної доповіді М. Хрущова на XX з'їзді КПРС про культ особи Й.Сталіна. Навіть в умовах

«хрущовської відлиги» належне висвітлення проблеми масових політичних репресій було неможливим, а саму проблему Великого терору замовчували, історики та дослідники відчували тягар ідеологізації суспільного життя [4, с. 56].

Нове звернення до цієї теми спочатку проявилось у формі загального засудження репресій стосовно офіцерського корпусу Червоної армії. Основна увага дослідників була прикута до воєначальників, засуджених у «справі Тухачевського», чій долі були детально висвітлені в публіцистичних працях. У них давалася суперечлива оцінка впливу німецьких документів про їхнє співробітництво з рейхсвером на виникнення та результат цієї «справи». У літературі дискутувалися дві основні версії: це німецька інтрига проти керівництва Червоної армії чи сталінська інтрига, організована внутрішньою розвідкою НКВС [3, с. 109]. Визначення масштабів репресій в армії метафорично сформулював дослідник С.Чалий, назвавши репресованих «армією мертвих» [6, с. 91]

Мета автора полягає у з'ясуванні витоків і причин масових репресій.

У 1936 році (до початку масових репресій) Червона армія мала найдосвідченіші, загартовані й сталі кадри, яким не було рівних не тільки в арміях країн Європи, а й у арміях будь-якої держави світу [5, с. 30].

Криваві сталінські «чистки» 30-х-початку 40-х років завдали Збройним Силам СРСР непоправних втрат. За 17 місяців (з травня 1937 року) з армії було усунуто не менш як 44 тисяч представників командного складу, з 408 репресованих представників вищого командування 401 розстріляно. Із наведеної кількості репресованих третина припадала на Київський особливий військовий округ. Найбільше постраждало вище командування, де кожен другий з трьох став жертвою репресій. Наслідком нещадного викорчовування «троцькістсько-бухарінських та буржуазно-націоналістичних елементів» було «оновлення» командування 100% корпусів, 96% дивізій та укріплених районів округу [2, с. 36].

Більш узагальнюючі дані про масові репресії в Червоній армії, які повністю стосуються й кадрів Київського та Харківського військових округів, були названі у газеті «Красная звезда» від 13 лютого 1988 року заступником начальника Інституту воєнної історії Міністерства оборони СРСР доктором військових наук генерал-лейтенантом М.М.Кир'яном. Він відзначив, що особиста вина Сталіна та його найближчого оточення за масові репресії в армії величезна й непростима. Репресовано ж було, за даними М.М.Кир'яна, всіх командуючих військами військових округів, усіх членів військових рад і начальників політуправлінь усіх військових округів, усіх командирів корпусів, як стрілецьких, так і механізованих, а також кавалерійських і авіаційних, майже всіх командирів дивізій та бригад, половину всіх командирів полків, більшість політпрацівників корпусів, дивізій та бригад, більш як третину всіх комісарів полків [5, с. 34].

За короткий час жертвами сталінського беззаконня стали також 9 заступників народного комісара оборони СРСР, 2 народних комісари Військово-Морського Флоту СРСР та їхній заступник, начальники всіх управлінь та родів військ Червоної армії, 3 заступники начальника Генерального штабу РСЧА та начальники всіх його відділів, начальники бронетанкових та військово-повітряних сил абсолютно всіх військових округів країни.

Серед командирів і політпрацівників нижчого рівня від розгорнутої Сталіним кампанії шпигуно- і ворогоманії та масових репресій загинуло значно більше осіб. Зауважимо, що таких страшних втрат командного складу, особливо вищих командирів і політпрацівників, та ще й за такі короткі строки Червона армія не зазнала навіть під час Великої Вітчизняної війни [5, с. 34-35].

Хоча в цілому «чистки» в армії у 30-х роках були інтернаціональними, вони мали досить виразне національне забарвлення. Боротьба, наприклад, із прихильниками партійних опозицій, серед лідерів яких було багато євреїв, позначилася на тому, що і в армії було «винищено» значний відсоток командирів єврейської національності. В Україні, де велика чистка 1937-1938 років проходила під гаслом «бити усіх, хто прагне відірвати Україну від СРСР», разом із трояккістами в армії шукали також і українських націоналістів [1, с. 336].

Коли, отямившись на певний час від несамовитої боротьби проти «шпигунів і диверсантів» у робітничо-селянській Червоній армії, Сталін і Ворошилов звернули увагу на стан командних кадрів, то виявилось, що вони не тільки перегнули палицю, а й, за визначенням М.Коваля, «переломили її навпіл». Обезголовлено було не тільки військові округи та їхні штаби, не тільки корпуси та дивізії, а й 70% полків і 80% батальйонів. А всього близько 1800 генералів зникло в чорній дірі ГУЛАГу. Дехто зі сталінських поплічників вважав, що в 1937 році Сталін зробив велику справу – усунув «п'яту колону». Одначе, як показали наступні події, він її штучно створив своєю бездумною і самовбивчою репресивною політикою.

На порозі війни не залишалось нічого іншого, як вдатися до випробуваного методу вирішення кадрових питань – «висуванства». Ця кадрова «ротація» призвела до негативних наслідків. На початок 1941 року лише 7% командно-начальницького складу мало вищу освіту, а 37% узагалі бракувало відповідної підготовки. І це при тому, що для тогочасної Червоної армії й так був характерний невисокий освітній рівень. У Київському особливому військовому окрузі майже 40% червоноармійців були неписьменими або малописьменними [2, с. 36].

Зниження професійного рівня командного складу мало наслідком погіршення бойової підготовки. Червонофлотці Чорноморського флоту, щоб уразити одну ціль, витрачали на навчання подеколи 150 снарядів. Усе це, на жаль, стало майже нормою й нікого не дивувало. Коли за кілька років до війни в Київському особливому військовому окрузі в одній із авіаційних

частин перевіряли готовність забезпечити протиповітряну оборону Києва, виявилися повна безпорадність і неспроможність «сталінських соколів». Винищувачі піднялися в повітря лише через 1,5 години після оголошення тривоги. З'ясувалося й таке: з 56 винищувачів 33 не мали належної кількості патронів, 18 вилетіли зовсім неозброєними, інші не мали боєприпасів. На сигнал тривоги не з'явилось майже 70% начальницького складу. Не кращою була ситуація в піхоті: бойова підготовка провадилася дерев'яними макетами гвинтівок та гранат, червоноармійці ніколи не бачили нових танків. Тим часом подібне «навчання» забирало не тільки весь день, а й частину ночі та зводилося до нескінченних походів-переходів, переважно бігом, маршів та кросів [2, с. 36].

Отже, непоправні людські втрати у вищих та середніх ешелонах військового командування Червоної Армії стали однією з головних причин поразок на початковому етапі війни.

Література:

1. Історія українського війська (1917-1995) / Упоряд. Я.Дашкевич. – Львів: Світ, 1996.
2. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль ; заг. ред. В. А. Смоля ; Ін-т історії України НАН України. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 1999. – 336 с. – (Україна крізь віки ; т. 12).
3. Мельтюхов М.И. Репрессии в Красной Армии: итоги новейших исследований / М.И.Мельтюхов // Отечественная история. – 1997. – № 5.
4. Сіроченко Г.В. Політичні репресії 20-30-х років ХХ ст. на території України: історіографія питання / Г.В.Сіроченко // Український історичний журнал. – 2003. – № 5.
5. Табачник Д.В., Сидоренко О.І. За стандартними звинуваченнями / О.І.Сидоренко, Д.В.Табачник [Передм. В.Кузнецова]. – К.: Політвидав України, 1990.
6. Чалий С. 1937-1941: як укоськували Червону Армію і що з того вийшло / С.Чалий // Сучасність. – 2007. – №6.

Ковальова М.

(наук. кер. — ст. викл. Потапов О.М.)

*студентка V курсу історичного факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка*

ПОНЯТТЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ

Сучасний період розвитку суспільства характеризується якісно новим станом, який визначається як процес глобалізації – всесвітній процес, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, насамперед, у сфері захисту прав людини. На цьому